

O'ZBEKISTONDA TO'G'RI SOLIQLARNI PROGNOZLASH METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH AMALIYOTI TAHLILI

PhD Xo'jaqulov Ramshid

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

ORCID: 0009-0006-4677-7511

ramshidxujaqulov82@icloud.com

Annotatsiya. Mazkur tadqiqot O'zbekistonda to'g'ri soliqlarni prognozlash metodologiyasini takomillashtirish amaliyotining hozirgi holatini tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotda foyda solig'i, jismoniy shaxslar daromad solig'i hamda mol-mulk va yer soliqlari kabi asosiy to'g'ri soliqlar bo'yicha prognozashtirish jarayonlarining amaldagi mexanizmlari o'rganilgan. Statistik tahlil, taqqoslama baholash va iqtisodiy modellashtirish usullari asosida prognoz ko'rsatkichlari aniqligi va barqarorligiga ta'sir etuvchi omillar baholangan. Shuningdek, makroiqtisodiy ko'rsatkichlar, soliq bazasining kengayishi hamda soliq ma'murchiligini raqamlashtirish jarayonlarining prognozlash sifatiga ta'siri ochib berilgan. Tadqiqot natijalari asosida to'g'ri soliqlar tushumlarini prognozlashda zamonaviy iqtisodiy-matematik modellarni qo'llash, axborot bazasini takomillashtirish hamda institutsional yondashuvni kuchaytirishga qaratilgan ilmiy-amaliy taklif va xulosalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: soliq tushumlari, tahlika-tahlil, xavflar, samaradorlik, raqamli platforma, usullar va vositalar, ilg'or axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, tahlil, optimallashtirish, soliq imtiyozlari, soliq stavkasi.

АНАЛИЗ ПРАКТИКИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕТОДОЛОГИИ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ ПРЯМЫХ НАЛОГОВ В УЗБЕКИСТАНЕ

PhD Ходжакулов Рамшид

Ташкентский государственный экономический университет

Аннотация. Данное исследование посвящено анализу современного состояния практики в Узбекистане в области совершенствования методологии точного прогнозирования налогов. В исследовании изучены существующие механизмы прогнозирования основных точных налогов, таких как налог на прибыль, подоходный налог с физических лиц, а также имущественный и земельный налоги. На основе статистического анализа, сравнительной оценки и методов экономического моделирования оценены факторы, влияющие на точность и стабильность прогнозных показателей. Также выявлено влияние макроэкономических показателей, расширения налоговой базы и процессов цифровизации налогового администрирования на качество прогнозирования. На основе результатов исследования разработаны научно-практические предложения и выводы, направленные на использование современных экономико-математических моделей в прогнозировании точных налоговых поступлений, совершенствование информационной базы и укрепление институционального подхода.

Ключевые слова: налоговые поступления, анализ, риски, эффективность, цифровая платформа, методы и инструменты, передовые информационно-коммуникационные технологии, анализ, оптимизация, налоговые льготы, налоговая ставка.

ANALYSIS OF THE PRACTICE OF IMPROVING THE METHODOLOGY OF DIRECT TAX FORECASTING IN UZBEKISTAN

PhD Khojakulov Ramshid

Tashkent State University of Economics

Abstract. *This study is devoted to the analysis of the current state of practice in Uzbekistan in improving the methodology for forecasting direct taxes. The study studied the current mechanisms of forecasting processes for the main direct taxes, such as profit tax, personal income tax, and property and land taxes. Based on statistical analysis, comparative assessment, and economic modeling methods, factors affecting the accuracy and stability of forecast indicators were assessed. The impact of macroeconomic indicators, tax base expansion, and tax administration digitization processes on the quality of forecasting was also revealed. Based on the results of the study, scientific and practical proposals and conclusions were developed aimed at using modern economic and mathematical models in forecasting accurate tax revenues, improving the information base, and strengthening the institutional approach.*

Keywords: *tax revenues, analysis, risks, efficiency, digital platform, methods and tools, advanced information and communication technologies, optimization, tax incentives, tax rate.*

Kirish.

O'zbekistonda davlat budjeti barqarorligini ta'minlash va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish dasturlarini moliyalashtirishda to'g'ri soliqlar muhim manba hisoblanadi. Foyda solig'i, jismoniy shaxslar daromad solig'i, mol-mulk va yer soliqlari kabi to'g'ri soliqlar iqtisodiyotning real sektori holati, aholi daromadlari hamda tadbirkorlik faolligi bilan bevosita bog'liq bo'lib, ularning prognoz ko'rsatkichlari davlat moliyaviy rejalashtirish tizimida alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bois, ushbu soliqlar tushumlarini aniq va ishonchli prognozlash davlat budjeti ijrosining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. So'nggi yillarda O'zbekistonda soliq tizimini isloh qilish, soliq yukini optimallashtirish hamda soliq ma'murchiligini soddalashtirishga qaratilgan keng ko'lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ushbu jarayonlar to'g'ri soliqlar bazasining kengayishi, soliq stavkalari va imtiyozlar tizimining o'zgarishi bilan birga, prognozlash metodologiyasini ham qayta ko'rib chiqishni talab etmoqda. Amaldagi prognozlash usullarining ayrim hollarda makroiqtisodiy o'zgarishlar, institutsional islohotlar va raqamlashtirish jarayonlarini yetarli darajada inobatga olmasligi prognoz aniqligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, to'g'ri soliqlarni prognozlash metodologiyasini takomillashtirish, zamonaviy iqtisodiy-matematik modellar, statistik va analitik yondashuvlarni amaliyotga joriy etish dolzarb ilmiy-amaliy masala hisoblanadi. Mazkur tadqiqot O'zbekistonda to'g'ri soliqlar tushumlarini prognozlash amaliyotini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash hamda ularni bartaraf etishga qaratilgan taklif va tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan.

Adabiyotlar sharhi.

Iqtisodiy nuqtai nazardan, soliq va soliqdan tashqari tushumlarning o'sishi uchun qo'shimcha zaxiralarni topish va jalb qilish nafaqat mahalliy budjetlarni to'ldirish, balki zamonaviy huquqiy makonni shakllantirish, tadbirkorlikni rivojlantirish uchun shart-sharoitlar, turli ijtimoiy yo'naltirilgan shahar dasturlari va ularni amalga oshirish masalasidir.

Rossiyalik iqtisodchilardan Vlasova (2015)ning fikriga ko'ra "Mahalliy budjetlarning daromadli salohiyati davlat-xususiy sheriklikni yanada faolroq amalga oshirishni, soliq imtiyozlarini joriy etish va byurokratik jarayonlarni tezlashtirish va soddalashtirish orqali biznes yuritishni iloji boricha osonlashtirishni, noishlab chiqarish xarajatlari ulushini kamaytirishni va ishlab chiqarish xarajatlarini ko'paytirishni talab qiladi. Natijada mintaqadagi budjet siyosati samaradorligining oshishiga olib keladi. Mahalliy budjetlarning daromad

salohiyatini oshirish bo'yicha kompleks qaror uzoq muddatli istiqbolda butun mintaqqa iqtisodiyoti uchun kuchli ijobiy ta'sir ko'rsatadi".

Yana bir Rossiyalik iqtisodchi, professor Suxarev (2020) barcha darajadagi budjet daromadlari manbalarini tubdan o'zgartirish, budjet mexanizmini rag'batlantirishga yo'naltirilgan xarajatlarni samarali faoliyat natijalarni joriy etish tizimini ilgari suradi. Jumladan, Brызgalin (2002) o'z tadqiqotlarida soliq tushumlari bilan soliq yuki o'rtasidagi bog'liqlarni tadqiq qilib uning soliq tushumlari prognoziga ta'sirini baholagan bo'lsa, Panskov va Кыныазевlar (2003) budjetni prognoz qilishda soliq tushumlarini prognozashtirishning ahamiyatini ko'rsatib bergan. Xudoyqulov (2019) o'z tadqiqotlarida ekonometrik usullar orqali davlat budjeti jami daromadlarining 2018-2023 yillarga mo'ljallangan prognoz ko'rsatkichlari aniqlangan, PhD U.Pardaev davlat budjeti daromadlarini prognozlash masalalarini tadqiq etgan, i.f.d. Urmonov (2019) 2018-2020-yillarga mo'ljallangan yagona soliq to'lovining soliq tushumlari prognoz ko'rsatkichlarini aniqlagan. Bizning fikrimizcha budjeti daromadlaridagi ulushini ortib borishi, soliq to'lovchilar sonining o'sishi, soliq imtiyozlari, soliq qarzlari va ortiqcha (oldindan) to'lovlar dinamikasidagi o'zgarishlariga olib keladi. Bundan tashqari davlat tomonidan soliqlar orqali tartibga solish raqobatbardoshlikka ta'sir qilish omillaridan biri bo'lsada, soliq tizimi korxonalarining raqobatbardoshligiga turli xil yo'llar bilan ta'sir qiladi. Soliq solish investitsiya va innovatsion jarayonlarga ta'sir qilish orqali korxonalarining raqobatbardoshligiga bilvosita ta'sir qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Tahlil jarayonida ma'lumotlarni statistik guruhlash, qiyosiy va trendli tahlil usullaridan foydalanildi. Maqolada iqtisodchi olimlarning davlat moliya tizimining dolzarb masalalaridan biri sifatida mahalliy budjetlar barqarorligini ta'minlashga qaratilgan ilmiy-nazariy qarashlari qiyosiy tahlil qilingan.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Mamlakatimizda mahalliy budjet daromad va xarajatlar tizimi mahalliy ehtiyojlarni qondirishni hamda hududlarning iqtisodiy rivojlanishi markazlashgan tartibda bajariladigan tadbirlarning amalga oshirish bilan bog'liq holda ijro etishga imkon bermoqda. Mamlakatimiz Prezidenti Mirziyoyev (2018) ta'kidlaganidek: "Barcha biznes toifalari uchun soliq yukini kamaytirish va qulaylashtirish, shu asosda ishlab chiqarishni va soliqqa tortiladigan bazani kengaytirish zarur". Mahalliy budjetga yangi soliq solish manbalarining izlab topish, soliqqa tortishning zamonaviy texnologiyalar orqali tezkor tadbiriq etish va mavjud hisoblangan soliqni undirish mexanizmini takomillashtirish boyicha yetarli ishlar amalga oshirilgan bo'lsada, lekin mahalliy soliqni undirish muammolarining haqiqiy holati hali to'liq tadqiq etilmagan. Shuning uchun mahalliy budjet soliq daromadlari faoliyatini hamda soliqqa tortish bazasini o'rganish va tahliliy masalalarni amalga oshirish mazkur mavzuning dolzarbligini belgilab beradi.

Davlat budjeti daromadlarining barqaror shakllanishida to'g'ri soliqlar muhim fiskal instrument hisoblanadi. O'zbekistonda foyda solig'i, jismoniy shaxslar daromad solig'i, mol-mulk va yer soliqlari davlat budjeti daromadlarining sezilarli qismini tashkil etib, ularning prognoz ko'rsatkichlari makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli to'g'ri soliqlar tushumlarini ilmiy asoslangan va aniq prognozlash metodologiyasini shakllantirish davlat moliyasini boshqarishning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda soliq tizimini isloh qilish, soliq yukini optimallashtirish va soliq ma'murchiligini raqamlashtirish jarayonlari jadallashdi. Ushbu islohotlar to'g'ri soliqlar bazasining kengayishi va ularning iqtisodiy xulq-atvorga ta'sirini kuchaytirgan holda, prognozlash metodologiyasini qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda.

Tadqiqot jarayonida tizimli yondashuv, statistik tahlil, taqqoslama baholash, omilli va trend tahlili usullaridan foydalanildi. Shuningdek, to'g'ri soliqlar tushumlari va makroiqtisodiy

ko'rsatkichlar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlashda iqtisodiy-matematik modellash tirish elementlari qo'llanildi. Tadqiqotning axborot bazasini O'zbekiston Respublikasi davlat budjeti ijrosi to'g'risidagi rasmiy statistik ma'lumotlar, normativ-huquqiy hujjatlar hamda xalqaro tashkilotlar tavsiyalari tashkil etdi.

Amaldagi prognozlash amaliyoti asosan o'tgan davr ko'rsatkichlarini ekstrapolyatsiya qilish va makroiqtisodiy prognozlarga tayanadi. Ushbu yondashuvlar qisqa muddatli rejalashtirish uchun maqbul bo'lsa-da, iqtisodiyotdagi tarkibiy o'zgarishlar, institutsional islohotlar va soliq siyosatidagi yangiliklarni yetarli darajada aks ettira olmaydi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, foyda solig'i prognozlari real sektor rentabelligi va investitsiya faolligiga yuqori darajada bog'liq. Jismoniy shaxslar daromad solig'i tushumlari esa ish haqi fondi, bandlik darajasi va mehnat bozori dinamikasi bilan uzviy aloqada. Mol-mulk va yer soliqlari bo'yicha prognozlarning aniqligi asosan kadastr ma'lumotlarining sifati va baholash mexanizmlariga bog'liq bo'lib qolmoqda.

Amaliy muammolar va cheklovlar:

To'g'ri soliqlarni prognozlash jarayonida quyidagi muammolar aniqlanadi:

norasmiy iqtisodiyot ulushining mavjudligi prognoz ko'rsatkichlarining haqqoniyligini pasaytiradi;

soliq va statistika ma'lumotlar bazalarining yetarli darajada integratsiyalashmaganligi; zamonaviy ekonometrik va stsensariyli prognozlash usullaridan cheklangan foydalanish; tashqi iqtisodiy xatarlarning prognoz modellarda to'liq hisobga olinmasligi.

To'g'ri soliqlarni prognozlash metodologiyasini takomillashtirish yo'nalishlari

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi:

to'g'ri soliqlar bo'yicha ko'p omilli ekonometrik modellarni joriy etish;

stsensariyli prognozlash mexanizmlarini (optimistik, bazaviy va pessimistik) ishlab chiqish;

raqamli soliq ma'murchiligi natijalarini prognozlash jarayoniga tizimli integratsiya qilish; hududiy va tarmoq kesimida differensial prognozlash yondashuvlarini rivojlantirish;

Big Data va sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish.

Davlat budjeti daromadlarini aniq va ilmiy asoslangan tarzda prognozlash davlat moliyaviy siyosatining samaradorligini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ayniqsa, uzoq muddatli makroiqtisodiy barqarorlikka erishish, budjet intizomini mustahkamlash hamda xalqaro moliyaviy tashkilotlar bilan samarali hamkorlikni rivojlantirish sharoitida prognozlash mexanizmlarining shaffofligi va ishonchiligi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, davlat budjeti daromadlari prognozini ishlab chiqish tartibi va hisoblash metodologiyasini takomillashtirishga qaratilgan institutsional islohotlar chuqur ilmiy tahlilni talab etadi.

Davlat budjeti daromadlarini prognozlashning maqsad va vazifalari:

Davlat budjeti daromadlari prognozini ishlab chiqishdan ko'zlangan asosiy maqsad moliyaviy barqarorlik va budjet jarayonlarida shaffoflikni ta'minlashdan iborat. Bunda budjet daromadlarini nafaqat yillik, balki choraklik kesimda aniq prognozlash davlat xarajatlarini oqilona rejalashtirish imkonini beradi. Shuningdek, davlat budjeti daromadlarining to'liq va o'z vaqtida yig'ilishini ta'minlash uchun mustahkam huquqiy va metodologik asoslarni shakllantirish muhim vazifa hisoblanadi. Ushbu yondashuv davlat moliyaviy siyosatida barqarorlik va fiskal intizomni kuchaytirishga xizmat qiladi.

Davlat budjeti daromadlari prognozini ishlab chiqish va tasdiqlash amaliyoti:

Amaldagi budjet kodeksi normalariga muvofiq, davlat budjeti daromadlari prognozi belgilangan muddatlarda ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi. Xususan, Qoraqalpog'iston Respublikasi budjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy budjetlarining balanslashgan daromad va xarajatlarga ega bo'lishi hamda ularning taqchilligiga yo'l qo'yilmasligi qonunchilikda mustahkamlangan.

2026-yildan boshlab davlat budjeti daromadlarini prognozlashda hududlar va Bojxona qo'mitasi kesimida choraklik prognoz ko'rsatkichlarining joriy etilishi prognozlash tizimining institutsional jihatdan takomillashayotganidan dalolat beradi. Yirik soliq to'lovchilar, jumladan "Navoiy KMK" va "Olmaliq KMK" korxonalari tomonidan to'lanadigan daromadlarni alohida hisobga olish prognoz aniqligini oshirishga xizmat qiladi.

Prognoz ko'rsatkichlarini aniqlashtirish mexanizmi

Iqtisodiy muhitning o'zgaruvchanligini hisobga olgan holda, vakolatli davlat organlariga prognoz ko'rsatkichlariga zarur hollarda aniqlashtirish kiritish huquqining berilishi muhim institutsional mexanizm hisoblanadi. Iqtisodiyot va moliya vazirligi hamda hududiy moliya organlarining ushbu vakolatlari budjet rejalashtirish jarayonida moslashuvchanlikni ta'minlaydi.

Mazkur mexanizm prognoz ko'rsatkichlarini real iqtisodiy jarayonlarga moslashtirish, ichki va tashqi xatarlarni inobatga olish imkonini beradi.

Davlat budjeti daromadlari prognozini raqamlashtirishning ahamiyati.

Davlat budjeti daromadlari prognozini hisoblash jarayonini raqamlashtirish zamonaviy davlat moliyasini boshqarishning ustuvor yo'nalishlaridan biridir. 2027-yildan boshlab prognoz hisob-kitoblarini Iqtisodiyot va moliya vazirligining axborot tizimi orqali avtomatlashtirilgan shaklda amalga oshirish soliq va bojxona ma'lumotlarining yagona platformada integratsiyasini ta'minlaydi. Axborot tizimlarining o'zaro bog'lanishi prognozlarning aniqligi va shaffofligini oshirish bilan birga, davlat budjeti daromadlari prognozi va uning ijrosini onlayn vaqt rejimida monitoring qilish imkonini yaratadi. Bu esa davlat moliyaviy nazoratining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Mahalliy budjetning daromadlarini muctahkamlash borasida mahalliy hukumatning soliq undirish va soliq bazalarini kengaytirishga bo'lgan qiziqishlarini rag'batlantirishni takomillashtirish zarurdir.

Fikrlarimizni oddiy tarzda yuritadigan bo'lsak, hududlarning soliq siyosati va salohiyati, avvalo tegishli pog'onali budjetga real ravishda yo'naltirish mumkin bo'lgan daromadlarning miqdori nazarda tutiladi.

Belgilangan huquqiy tomondan qaralganda soliq siyosati amaldagi budjetga undirilishi mumkin bo'lgan soliq va yig'implarning to'g'ri hisoblanishi va budjetga undirilishi darajasini ham bildiradi.

Umumiy ma'noda esa, bu hududlarning rivojlanishining soliq va yig'implar undirilishining imkoniyatlari ko'rsatkichlarini va hududlarning soliqqa tortiladigan resurslarining jami hajmini ifodalaydi. Ko'p hollarda soliq siyosati va salohiyati amaldagi qonunchilikka muvofiq hududlarning soliq daromadlarining mahalliy budjetga tushiriladigan qismi sifatida ham talqin qilin mumkin.

Mahalliy budjetlarning muhim daromad manbai bo'lib xizmat qilishi mumkin bo'lgan salmoqli miqdordagi yer uchastkalari yer solig'ini to'lashdan ozod etildi. Shu munosabat bilan, soliq to'lovchilarning ayrim toifalari uchun imtiyozlarni saqlab qolishning maqsadga muvofiqligi, shuningdek, mahalliy budjetlarning yo'qotilgan solikli daromadlari uchun davlat budjetidan to'lov masalalarni ko'rib chiqish zarurdir. Jumladan:

soliqlarni undirish va boshqarish tizimi samaradorligini oshirish uchun zaxiralarni izlash, buning uchun yer to'lovlari hisobidan mahalliy budjetlar daromad manbalarini shakllantirishda aniqlangan muammoli masalalarning yetarli va samarali tahlillarni amalga oshirish;

mol-mulkdan foydalanishni tartibga solish usuli sifatida yer uchastkalarini ijaraga berish tartiblarini yoki ijaraga berilgan yer uchastkalarini inventarizatsiya qilish;

yer uchastkalari soliqqa tortish va hududiy hokimliklar o'rtasida undirish, hisob-kitob bazasini shakllantirish, yerlarni hisoblash va to'lashni nazorat qilish vakolatini o'z-o'zini boshqarish organlariga berish orqali munosabatlarni tartibga solish;

soliq to'lovlarini o'z vaqtida va muammoli soliq munosabatlarini hal qilish.

Davlat budjeti daromadlarini prognozlash quyidagi tamoyillarga muvofiq amalga oshiriladi:

uzluksizlik tamoyili – prognoz baholashni takomillashtirish uchun prognozlash jarayonining doimiyligini (real vaziyatning mumkin bo'lgan o'zgarishlari munosabati bilan prognoz baholashni aniqlashtirish), shuningdek, budget daromadlarini prognozlash va daromadlarni boshqarish rejalarini tuzish;

ko'p variantli hisob-kitoblar tamoyili – turli prognoz variantlarini taqqoslash va optimal variantni tanlab olish;

to'liqlik tamoyili – O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarida nazarda tutilgan barcha daromadlarni budgetda muhimligi va ahamiyatligi talabiga rioya etilishini hisobga olgan holda to'liq hajmda prognoz qilish;

birlik tamoyili – barcha ma'muriy-hududiy birliklar bo'yicha budget daromadlarining prognoz ko'rsatkichlarini aniqlashda yagona yondashuvni qo'llash;

muvofiglik tamoyili – Davlat budjeti daromadlari prognoz ko'rsatkichlarining iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlari va yo'nalishlariga muvofiqlashtirish;

realizm tamoyili – daromadlar prognozi hisobining asosiligi va foydalaniladigan axborotning ishonchligini ta'minlash;

ehtiyotkorlik tamoyili – hisob-kitoblar uchun zarur bo'lgan mulohazani shakllantirish jarayonida ma'lum darajada ehtiyotkorlikni nazarda tutadi, bu esa daromadlarni oshirib ko'rsatish va yo'qotishlarni to'g'ri baholash.

Davlat budjeti daromadlari prognozlari, qoida tariqasida, oylik (tezkor), choraklik, yillik va o'rta muddatli bo'ladi. Daromad turlari bo'yicha soliq turlari va soliqsiz to'lovlarning yirik guruhlari kesimida prognozashtiriladi.

Taklifimiz: Foyda solig'i bo'yicha budget daromadlari prognozi quyidagi formula orqali hisoblanadi:

$$F_{pt} = \sum_{i=1}^n [Tb]_{(i-cur)} * [rTb]_i * eTr \pm [Extrev]_i \pm [ChP]_i + [Extshadec]_i$$

F_{pt} - foyda solig'i prognozi;

i, n - to'lovchilar guruhlari;

Tb_{i-cur} - tegishli to'lovchilar guruhi bo'yicha joriy davrdagi soliq solish bazasi;

rTb_i - tegishli to'lovchilar guruhi bo'yicha hisoblangan o'sish koeffitsienti;

eTr - tegishli to'lovchilar guruhi bo'yicha effektiv soliq stavkasi;

$Extrev_i$ - soliq siyosatiga kiritilayotgan o'zgarishlar natijasida tegishli to'lovchilar guruhi bo'yicha ko'zda tutilayotgan qo'shimcha daromad yoki yo'qotishlar;

ChP_i - tegishli to'lovchilar guruhi bo'yicha kelgusi davrda tushishi yoki qaytarilishi ko'zda tutilayotgan qarzdorlik va ortiqcha to'lovlar;

$Extshadec_i$ - tegishli to'lovchilar guruhi bo'yicha yashirin iqtisodiyotni qisqartirish yuzasidan ko'zda tutilayotgan qo'shimcha daromad.

Bunda, yirik soliq to'lovchilar bo'yicha kelgusi davr uchun iqtisodiy ko'rsatkichlari va moliyaviy oqimlari prognozi mavjud bo'lgan taqdirda ushbu to'lovchilar bo'yicha foyda solig'i prognozini hisoblashda mikro-simulyatsion usuldan foydalanilishi mumkin.

Taklifimiz Aylanmadan olinadigan soliq bo'yicha budget daromadlari prognozi quyidagi formula orqali hisoblanadi:

$$F_{tt} = \sum_{i=1}^n [Tb]_{(i-cur)} * [rTb]_i * eTr \pm [Extrev]_i \pm [ChP]_i + [Extshadec]_i$$

F_{tt} - aylanmadan olinadigan soliq prognozi;

i, n - to'lovchilar guruhlari;

Tb_{i-cur} - tegishli to'lovchilar guruhi bo'yicha joriy davrdagi soliq solish bazasi;

rTb_i - tegishli to'lovchilar guruhi bo'yicha hisoblangan o'sish koeffitsienti;

eTr - tegishli to'lovchilar guruhi bo'yicha effektiv soliq stavkasi;
 Extre - soliq siyosatiga kiritilayotgan o'zgarishlar natijasida tegishli to'lovchilar guruhi bo'yicha ko'zda tutilayotgan qo'shimcha daromad yoki yo'qotishlar;
 ChPi - tegishli to'lovchilar guruhi bo'yicha kelgusi davrda tushishi yoki qaytarilishi ko'zda tutilayotgan qarzdorlik va ortiqcha to'lovlar;
 Extshadeci - tegishli to'lovchilar guruhi bo'yicha yashirin iqtisodiyotni qisqartirish yuzasidan ko'zda tutilayotgan qo'shimcha daromad.

Taklifimiz Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i bo'yicha budjet daromadlari prognozi quyidagi formula orqali hisoblanadi:

$$F_{pit} = \sum_{i=1}^n \left[[Tb]_{(i-cur)} * [rTb]_i * eTr \pm [Extrev]_i \pm [ChP]_i + [Extshadec]_i \right]$$

Fpit - jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i prognozi;
 i, n - to'lovchilar guruhlar;
 Tbi-cur - tegishli to'lovchilar guruhi bo'yicha joriy davrdagi soliq solish bazasi;
 rTbi - tegishli to'lovchilar guruhi bo'yicha hisoblangan o'sish koeffitsienti;
 eTr - tegishli to'lovchilar guruhi bo'yicha effektiv soliq stavkasi;
 Extre - soliq siyosatiga kiritilayotgan o'zgarishlar natijasida tegishli to'lovchilar guruhi bo'yicha ko'zda tutilayotgan qo'shimcha daromad yoki yo'qotishlar;
 ChPi - tegishli to'lovchilar guruhi bo'yicha kelgusi davrda tushishi yoki qaytarilishi ko'zda tutilayotgan qarzdorlik va ortiqcha to'lovlar;
 Extshadeci - tegishli to'lovchilar guruhi bo'yicha yashirin iqtisodiyotni qisqartirish yuzasidan ko'zda tutilayotgan qo'shimcha daromad.

Taklif: Mol-mulk solig'i bo'yicha budjet daromadlari prognozi quyidagi formula orqali hisoblanadi:

a) yuridik shaxslar mol-mulk solig'i bo'yicha:

$$F_{propt} = \sum_{i=1}^n \left[[Tb]_{(i-cur)} * [rTb]_i * eTr \pm [Extrev]_i \pm [ChP]_i + [Extshadec]_i \right]$$

Fpropt - yuridik shaxslar mol-mulk solig'i prognozi;
 i, n - to'lovchilar guruhlar;
 Tbi-cur - tegishli to'lovchilar guruhi bo'yicha joriy davrdagi soliq solish bazasi;
 rTbi - tegishli to'lovchilar guruhi bo'yicha hisoblangan o'sish koeffitsienti;
 eTr - tegishli to'lovchilar guruhi bo'yicha effektiv soliq stavkasi;
 Extre - soliq siyosatiga kiritilayotgan o'zgarishlar natijasida tegishli to'lovchilar guruhi bo'yicha ko'zda tutilayotgan qo'shimcha daromad yoki yo'qotishlar;
 ChPi - tegishli to'lovchilar guruhi bo'yicha kelgusi davrda tushishi yoki qaytarilishi ko'zda tutilayotgan qarzdorlik va ortiqcha to'lovlar;
 Extshadeci - tegishli to'lovchilar guruhi bo'yicha yashirin iqtisodiyotni qisqartirish yuzasidan ko'zda tutilayotgan qo'shimcha daromad.

b) jismoniy shaxslar mol-mulk solig'i bo'yicha:

$$F_{ppt} = \sum_{i=1}^n \left[[Cv1]_i * tp + \sum_{i=1}^n \left[[Cv2]_i * tp + \sum_{i=1}^n [Cv3]_i * tc \right] \right] \pm [Extrev]_i \pm [ChP]_i + [Extshadec]_i$$

Fppt - jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i prognozi
 i, n - hududlar
 Cv1i - ko'p-qavatli uylarning kelgusi yildagi kadastr qiymati
 Cv2i - yakka tartibdagi uylarning kelgusi yildagi kadastr qiymati
 Cv3i - noturar-joylarni kelgusi yildagi kadastr qiymati
 tp - jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i stavkasi

tc - yuridik shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i stavkasi
 Extre - soliq siyosatiga kiritilayotgan o'zgarishlar natijasida tegishli hudud bo'yicha ko'zda tutilayotgan qo'shimcha daromad yoki yo'qotishlar;

ChPi - tegishli hudud bo'yicha kelgusi davrda tushishi yoki qaytarilishi ko'zda tutilayotgan qarzdorlik va ortiqcha to'lovlar;

Extshadeci - tegishli hudud bo'yicha yashirin iqtisodiyotni qisqartirish yuzasidan ko'zda tutilayotgan qo'shimcha daromad.

Bunda, mol-mulk solig'i prognozini hisoblashda Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, xalq deputatlari viloyatlar va Toshkent shahar, tuman va shaharlar Kengashlari tomonidan soliq stavkalariga nisbatan kiritiladigan oshiruvchi va kamaytiruvchi koeffitsientlar inobatga olinmaydi.

Taklif: Yer solig'i bo'yicha budjet daromadlari prognozi quyidagi formula orqali hisoblanadi:

a) yuridik shaxslar yer solig'i bo'yicha:

$$F_{lt} = \sum_{i=1}^n [[Dsum]_i * ind] \pm [Extrev]_i \pm [ChP]_i + [Extshadec]_i$$

F_{lt} - yuridik shaxslar yer solig'i prognozi

i, n - hududlar

Dsum_i - yuridik shaxslar yer solig'ining joriy yilda hisoblangan summasi

ind - yuridik shaxslarning yer solig'i stavkasi indeksatsiyasi

Extre_i - soliq-bojxona siyosatiga kiritilayotgan o'zgarishlar natijasida tegishli hudud bo'yicha ko'zda tutilayotgan qo'shimcha daromad yoki yo'qotishlar;

ChPi - tegishli hudud bo'yicha kelgusi davrda tushishi yoki qaytarilishi ko'zda tutilayotgan qarzdorlik va ortiqcha to'lovlar;

Extshadeci - tegishli hudud bo'yicha yashirin iqtisodiyotni qisqartirish yuzasidan ko'zda tutilayotgan qo'shimcha daromad.

b) jismoniy shaxslar yer solig'i bo'yicha:

$$F_{plt} = \sum_{i=1}^n [[Ap]_i * [tp]_i] \pm [Extrev]_i \pm [ChP]_i + [Extshadec]_i$$

F_{plt} - jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'i prognozi

i, n - hududlar

Api - jismoniy shaxslarga tegishli bo'lgan yer maydoni

tpi - hudud bo'yicha o'rtacha yer solig'i stavkasi

Extre_i - soliq-bojxona siyosatiga kiritilayotgan o'zgarishlar natijasida tegishli hudud bo'yicha ko'zda tutilayotgan qo'shimcha daromad yoki yo'qotishlar;

ChPi - tegishli hudud bo'yicha kelgusi davrda tushishi yoki qaytarilishi ko'zda tutilayotgan qarzdorlik va ortiqcha to'lovlar;

Extshadeci - tegishli hudud bo'yicha yashirin iqtisodiyotni qisqartirish yuzasidan ko'zda tutilayotgan qo'shimcha daromad.

Bunda, yer solig'i prognozini hisoblashda Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, xalq deputatlari viloyatlar va Toshkent shahar, tuman va shaharlar Kengashlari tomonidan soliq stavkalariga nisbatan kiritiladigan oshiruvchi va kamaytiruvchi koeffitsientlar inobatga olinmaydi.

Xo'jalik yurituvchi subyektlardan soliqlarni undirish mexanizmida faqat hisobvaraqa fakturalar asosida va bank hisob raqamlari orqali amalga oshirilsa, bank hisobraqamlari mavjud bo'lmagan jismoniy shaxslar tomonidan esa naqd pul shaklda yoki plastik kartalar orqali mobil ilovalardan foydalangan hoda to'lov qilish imkoniyatlari mavjud. Bu jarayonda aksariyat hollarda jismoniy shaxslardan undiriladigan soliq'larga e'tibor qaratish lozim bo'ladi. Shuningdek, soliq to'lovchi jismoniy va yuridik shaxslarga soliq ma'muriyatchiligini

takomillashtirish yuzasidan imkoniyatlarni berish orqali soliq to'lovchilar tomonidan soliq majburiyatlarini to'lov mexanizmlari orqali undirish imkoniyati bo'la turib, to'lovlarni vaqtida bajarishga sharoit yaratilmas ekan, soliq to'lovchilarda boqimanda kayfiyati saqlanib qolaveradi.

Xulosa va takliflar.

Xulosa qilib aytganda, davlat budjeti daromadlari prognozini ishlab chiqish va hisoblash metodologiyasini takomillashtirishga qaratilgan institutsional va raqamli islohotlar davlat moliyaviy siyosatida sifat jihatidan yangi bosqichni boshlab bermoqda. Ushbu islohotlar budjet barqarorligini mustahkamlash, prognoz aniqligini oshirish va davlat moliyasini boshqarishda zamonaviy ilmiy yondashuvlarni joriy etishga xizmat qiladi. Ilmiy nuqtai nazardan, mazkur tajriba to'g'ri soliqlar va umumiy budjet daromadlarini prognozlash metodologiyasini yanada rivojlantirish uchun mustahkam nazariy-amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

Amalda:

(a) Davlat budjeti daromadlari prognozini choraklar va hududlar kesimida taqsimlash O'zbekiston Respublikasi Prezidenti hujjatlari bilan amalga oshiriladi;

(b) Davlat budjeti daromadlari prognozini hisoblash Iqtisodiyot va moliya vazirligining axborot tizimi orqali amalga oshiriladi hamda ushbu axborot tizimi Soliq qo'mitasi, Bojxona qo'mitasi va Hisob palatasining axborot tizimlariga integratsiya qilinadi."

Taklif etilayotgan tahrir:

(a) 2026 moliya yilidan boshlab Davlat budjeti daromadlari prognozini choraklar va hududlar kesimida taqsimlash O'zbekiston Respublikasi Prezidenti hujjatlari bilan amalga oshiriladi;

(b) 2027 moliya yilidan boshlab Davlat budjeti daromadlari prognozini hisoblash Iqtisodiyot va moliya vazirligining axborot tizimi orqali amalga oshiriladi hamda ushbu axborot tizimi Soliq qo'mitasi, Bojxona qo'mitasi va Hisob palatasining axborot tizimlariga integratsiya qilinadi."

Taklifni asoslantirish.

Davlat budjeti daromadlari prognozini hisoblash jarayonlarini raqamlashtirish va avtomatlashtirishda Soliq qo'mitasi, Bojxona qo'mitasi, Hisob palatasi hamda Iqtisodiyot va moliya vazirligining axborot tizimlarini o'zaro bog'lash va integratsiya qilish muhim texnik bosqich hisoblanadi. Mazkur tizimlar hozirda turli texnologik platformalarda ishlayotganligi, ma'lumotlar formatlari va xavfsizlik protokollarining turlichaligi tufayli ularni yagona axborot muhitiga birlashtirish uchun qo'shimcha texnik, tashkiliy va huquqiy choralar zarur.

Jumladan:

mavjud axborot tizimlarining arxitekturasini va ma'lumotlar bazasini tahlil qilish, ularni yangilangan Soliq, Bojxona va Hisob palatasi ma'lumot tizimlariga muvofiqlashtirish;

ma'lumotlar almashinuvi protokollarini (API, web-service) yaratish va axborot xavfsizligi talablariga moslashtirish;

yangi avtomatlashtirilgan modullar ishini sinovdan o'tkazish va ularni ekspluatatsiyaga joriy etish;

integratsiya natijasida real vaqtda budjet daromadlari prognozi va ijrosi haqidagi ma'lumotlarni yangilab borish imkonini yaratish. Shuningdek, tizimni bosqichma-bosqich ishga tushirish, ma'lumotlarning aniqligi va muvofiqligini ta'minlash, axborot xavfsizligi bo'yicha xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish zarurati tufayli mazkur jarayonni 2026-yilda to'liq yakunlash imkonsiz bo'lmoqda. Shu sababli, davlat axborot tizimlarini to'liq texnik integratsiya qilish va ishonchli ishlashini ta'minlash uchun 2027-yil moliya yilidan boshlab amalga oshirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Adabiyotlar/ Лумепамыра/ Reference:

Mirziyoyev Sh.M. (2018) "Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy baxodir". –T.: "O'zbekiston", - 123 bet.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi- Toshkent: G'afur G'ulom nashriyot uyi 2020.- 640 b.

Брызгалин А.В. (2002) «Налоговая оптимизация: принципы, методы, рекомендации». –М.: С.54.

Власова Ю.А., Абрамова А.И. (2015) Проблемы укрепления доходного потенциала региональных бюджетов в России на примере калужской области//Креативная экономика. Т. 9. № 10. С. 1255-1276.

Пансков В., Кынязев В. (2003) «Налоги и налогообложение». Учебник. -М.: МЦФЭР. С.61

Пинская М.Р. (2004) Основы теории налогов и налогообложения / Под научн. ред.д.э.н., проф. В.С. Барда: Монография. – М.: Издательство «Палеотип»,. – 77-78 с.

Сухарев О.С. (2020) Инвестиции в транзакционный сектор и в финансовые активы: влияние на экономический рост. Финансы: теория и практика. 24(3):60–80. DOI:

Урмонов Ж. (2019) Иқтисодиёт фанлари доктори (DcS) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертацияси. <http://diss.natlib.uz>. 2019 йил. Б. 27, 218-220, 225-230.

Худойдулов С.К. (2019) Солиқ тушумларини прогноз қилиш методологиясини такомиллаштириш. Иқтисодиёт фанлари доктори (DcS) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертацияси автореферати. Б. 14-16; 20-21; 28-29.,

Хўжадулов Рамшид Юнусовичнинг "Бюджет даромадларининг шакллантиришда тўғ'ри солиқларнинг аҳамиятини ошириш" (phd) илмий даражасини олиш учун ёзилган дисс. автореферати. – Тошкент, 2023.